

Розділ 1

В якому дивний жебрак, шляхтичі й селяни спочатку весело гуляють у шинку, а в наступну хвилину розбігаються звідти з виряченими очима та криками про допомогу

Люте розжарене сонце нарешті ховалося за Кременецькі гори. Теплими м'якими променями воно з останніх сил пробивалося крізь поодинокую хмару й, намагаючись заглядити провину за денне пекло, лоскотало щоку Голоти, хоча ще кілька годин тому шмагало по шкірі, немов батіг кременецького ката Яська Болиця. Ясько той був персоною відомою, а прославився тим, що спускав шкіру в'язням із трьох ударів, четвертим — діставав своєю улюбленицею, в якій англійці впізнали б свій винахід, ніжно названий ними *Cat o'nine tails*¹, до самих легень. Саме через цю «кішку» обережні жебраки обходили Кременець десятою дорогою, крики ж необережних довго лунали в катівні.

¹ Кішка-дев'ятихвістка (англ.) — канчук, що мав дев'ять і більше хвостів. Завдавав страшних рваних ран.

Голота помотав головою, відганяючи неприємні спогади, й заплющив очі. Замружившись, він чеберяв по дорозі, що виринала з величезного лісу й вужем звивалася між різнокольоровими, порослими пишною травою горбами, піднімаючись усе вгору й угору.

«Забути б про Яська, проклятий Кременець, про розбиті до крові босі ноги й про те, що із суботи в роті не було ні rischi», — подумав Голота, нашттовхуючись босими ногами на камінці, що стирчали із побитої возами дороги.

Він ішов в одній подертій сорочці й таких самих лахмітних штанях, на голові біліла хустина, зав'язана *a la pirate*². Таку він бачив в одного моряка-мексиканця в Кадисі, — той обібрав у карти п'яного, як ніч, Голоту до нитки й лише посміювався в густі вуса, коли господар таверни із трьома підручними викинули пияка надвір. Думки в нагрітій сонцем голові зробили черговий несподіваний кульбіт, і, згадавши пекельне сонце Андалузії, Голота звично послав кілька проклять Хесусу з Акапулько чи з якої там заморської діри той був, хоча до нинішніх поневірянь коротконогий вусань-мексиканець не мав жодного стосунку, адже у тому, що нині Голота йшов у дранті із дрантя, без чобіт і шапки, кунтуша, пояса й пістоля, був винен лише він сам.

Найбільше чолов'яга жалкував за пістолем: увесь покритий арабськими таємничими

² По-піратськи (фр.).

написами, оздоблений кількома блискучими, хоч і фальшивими камінцями, той справляв неабияке враження. А оскільки зовнішній ефект у Голотиних вештаннях світом відігравав не останню роль, за природним призначенням бідака використовував пістоль нечасто. Правду кажучи, Голота й не стріляв із нього жодного разу, однак знав, що стрільбою можна, наприклад, спритно лупати горіхи, а якщо статечно покласти на пістоля руку перед жадібним корчмарем — дошкульних і образливих запитань про гроші стає менше. Та найголовнішим було те, що пістоль допомагав заробити. На кухню темного пива, а якщо пощастить, то й на добру вечерю. Для цього треба було лише трохи акторства.

Про трофей із походу на турків у Кафу Голота зазвичай розказував у корчмі ввечері. Голосна згадка про пістоль турецького паші гарантувала негайну увагу публіки, а тоді можна було вже й творити. Зазвичай Голота починав розповідати корчмареві. Говорив повільно й наче знехотя, та далі промовляв усе голосніше, вимахував руками, робив страшні міни, а кульмінацію пригод — двобій із самим пашею Ак-Мустафою — демонстрував, вискочивши на стіл або шинквас. Фінал же історії, коли Голота тихо й проникливо розповідав, як благородний паша, помираючи, визнавав хороброго козака гідним супротивником і дарував пістоль самого султана, примушував корчму зачаровано мовчати, а дехто навіть сором'язливо ховав почервонілі

очі. Вистава «Подарунок паші» завжди мала бурхливий успіх. Особливо вражала ця історія дівиць, жіночок і вдовиць найрізноманітнішого виду й роду. Серця їхні моментально танули, як віск, очі починали неймовірно блищати, а голоси — звучати м'яко й таємничо, обіцяючи багацько нових вражень.

І враження дійсно були, щоправда, іноді не надто приємні, адже багато з-поміж тих прихильниць мали кровожерливих чоловіків, і з'ясувалося це в найбільш невідходящі миті. Тож після кількох невдалих вечорів, які закінчилися банальним мордобиттям, Голота завжди робив дві речі. По-перше, дивився, чи не було поруч з обраною жертвою протилежної статі — її законного *męż*³. А крім того, завжди виглядав, чи нема в корчмі когось, хто знав про той дурнувятий похід до Кафи, який зібрав Самусь Малий і який закінчився вже біля мурів татарського Ор-Капи, відомого всьому християнському світу як Перекоп.

Під час того нещасного рейду Голота прославився хіба тим, що весь час, доки пливли, нестримно й нескінченно блював, страждаючи від морської хвороби. Перехняблений через борт чайки, він до смерті змішив людей, і саме в такому положенні вперше побачив море, яке незлюбив відразу й усією душею. Муки Голотині були такими тяжкими, що коли вони врешті пристали до берега, він на слабких ногах першим

³ Чоловіка (пол.).

кинувся до приступу, аби лиш відчути тверду землю й утекти від ганьби. Урешті приступ провалився, загін сіромах добряче дістав по зубах, а про трофеї залишалося хіба що мріяти. Тож оповідка про бій на шаблях із пашею і про його подарунок була вигадкою від початку й до кінця. Правду кажучи, бусурменську збою Голота виграв на Січі у старого Коропа. Той же, свого часу, героїчно забрав колись пістоль у повій з очаківського *lupanarium*⁴. Та такі подробиці слухачам знати теж було не обов'язково...

Голота йшов собі із заплющеними очима, та позбутися думок ніяк не виходило. У голову лізли сотні найрізноманітніших дурниць, проте основна і справді важлива річ була простою — що він робить у цьому Богом забутому полі, біля Богом забутого волинського села, про епічну й нерадїсну назву якого — Болотківці — він дізнався від візника, що правив фуру із дровами до Острога.

Голота розплющив очі, зупинився, витер мокре від поту обличчя з чорними вусами й двотижневою щетиною, перекинув на інше плече криву палицю з вузликом, де були складені його жебрацькі пожитки, й почвалав далі.

Різкий і протяжний свист важко було не почути. Кілька крапок, які метушливо совалися полем, він побачив уже давно, тому все чекав, що з того буде. Хоча було зрозуміло відразу, що нічого доброго, та після свисту жебрак усе ж

⁴ Дім розпусти (лат.).

вирішив зупинитися й приклав до лоба долоню козирком, аби розгледіти, як одна з метушливих мурах прудко наближається. Зрештою вона перетворилася на пляму, а тоді — на коня з вершником. Сірий жеребець піднявся на диби приблизно за пів сажня від Голоти, і чоловік із готовністю відсахнувся, удаючи смертельно наляканого. З хвилику міркував, чи не впасти на коліна за всіма законами зустрічі жебрака й пана та говорити жалїсним голосом, просячи милості в його милості, проте відчув, що надто вже втомився для цих ігор, тож лише плаксиво скривив обличчя й нахилив голову.

«Перегравати теж не треба, — знову продерлися в Голотину голову невчасні думки. — Хоча що знають у цій волинській глушині про акторську гру?» — і він раптом згадав театр у графині Брановицької, яка була в захваті від Голотиного Тристана із «Собаки на сіні»...

Але зараз було явно не до згадок про прекрасні перса графині, яка зрештою за натхненну гру подарувала головному акторові незабутню ніч, — думати потрібно було про несамовитого вершника, який хизувався своїм умінням і тепер гарцював перед жебраком, уперши вільну руку в бік. Говорити пан не поспішав, а мовчки об'їхав Голоту з одного і з другого боку, явно даючи бідоласі відчути наближення смерті через страх і невідомість. Голота терпляче чекав, облизуючи шершаві від спраги губи. Лише кілька поглядів на настовбурчені вуса й випнуті гордливо губи, як він уже склав портрет цього дурня, доволі

типового для шляхтичів із цієї частини Європи. Одне село із двадцятьма дворами, будинок, трохи кращий за селянський, оксамитовий жупан із бабцевої сукні, дорогий кінь, бо віддав за нього весь жінчин спадок, а найдорожче в господарстві — то дідівська шабля з рубіном, отримана за участь у битві при Козолупах у тисяча п'ятсот... не знати якому році.

«З усіх сил пнеться показати себе магнатом, не згіршим за князя Чарторийського. Ще молодий, але вже ранній, — подумав Голота. — Мальвазії нажлуктився, аж жупан залив, та й морда он червона, як буряк. Оце зараз буде перед друзями хизуватися, он вони — на горбі спостерігають».

— Ти хто, псякрев? — урешті промовив шляхтич. Хоча навряд чи «промовив» підійшло б до його ведмежого рику. У цей момент панич точно вважав себе кимось на кшталт громовержця Юпітера, перед яким усі мають падати ниць і дрижати.

— Голота, ваша мосте, — «покірно й тихо, покірно й тихо, — подумав про себе Голота. — Вляпатися в історію у моєму становищі — остання дурість».

— Та я бачу, що не магнат! Звідки йдеш, лайдаче, й куди? Відповідай! — заволав панич, ще дужче буряковіючи, хоча здавалося, що більше вже неможливо.

«Ти диви, яка свиня рохлива... Тихо й спокійно, спокійно й тихо», — думав Голота, ще більше схиляючи голову.

— У Почаїв іду, вельмишановний пане.

— Щось ти якимись манівцями плутаєш, схизматику. Який Почаїв, коли він в інший бік?

— Трохи заблукав у лісі, пане.

— У мене в селі якийсь псячий син корову вкрав, може, тебе попитати? Га?

— Не знаю про корову, пане.

— Під батогами згадаєш, собако! Під батогами багато чого знають.

«А от про батог ти, падло, не варто було говорити, — подумки оскаженів Голота, якому ще боліла ледве зажила спина. Кров ударила в лице. — Слова "тихо й спокійно" навряд чи були б моїм родовим девізом», — погодився він із тихим зітханням і трохи повів плечем, скинувши свою довгу палицю. Почувся металевий скрегіт — і вузлик упав на землю разом із тією гіллякою, втім, на превеликий подив пана, який так і застиг із відкритим після чергового «псякрев» ротом, палиця виявилася не палицею, а справжнісінькими піхвами величезної карабели⁵. Голота тепер стояв із шаблею в опущеній руці. Дивлячись в очі шляхтичу, він підняв іншу долоню та поплескав панського коня по шиї, але той не очікував такої нахабності від жебрака, тому схарапудився й нервово заходив. Жеребчик ще не розумів, що його господарю вже не до гарцювання. Пан іще дивився на Голоту з тим самим гидливо-презирливим виразом на обличчі, та в шляхетних очах несамовитий

⁵ Тип шаблі, поширений серед польської шляхти у XVII–XVIII століттях.